

TURİZM PLANLARINA POLİTİK EKOLOJİNİN PENCERESİNDEN BAKMAK
(LOOKING AT TOURISM PLANS FROM THE WINDOW OF POLITICAL ECOLOGY)

İsmail KERVANKIRAN^{1*} (<http://orcid.org/0000-0001-9202-7320>)

Murat ÇUHADAR² (<https://orcid.org/0000-0003-0434-1550>)

Sevinj ISAYEVA AKSOY³ (<https://orcid.org/0000-0002-0342-1682>)

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Isparta/Türkiye

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Isparta/Türkiye

³ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD, Isparta/Türkiye

Özet

Sınırsız büyümenin, doğal kaynakları yok eden üretim anlayışının ve aşırı tüketimin neden olduğu çevre sorunları konusunda ulusal ve uluslararası çevre örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve bilim insanları uzun süredir uyarılar yapmakta ve ilgili kesimleri önlem almaya davet etmektedir. Gelişimde doğal kaynakların önemli etkisi olan turizm alanında da uygulanan yanlış politikalarından kaynaklanan çevresel sorunların artmaya başladığı görülmektedir. Bu sorunları engellemeye yönelik ulusal ve bölgesel planlarda sürekli sürdürülebilir turizm veya koruma yaklaşımı vurgulanmasına karşın uygulamada bu yaklaşımlara ters kararların alınması önemli bir sorundur. Bu çalışma, turizm gelişiminin ekonomik ve toplumsal etkileri yanında, ekolojik boyutunun eleştirel sosyal bilimler çerçevesinde incelenmesi gerektiği iddiasıyla, Türkiye'deki turizm politikalarını ve planlarını politik ekolojinin yaklaşımları ile değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada beş yıllık kalkınma planlarında turizm konusunda alınan kararlar incelenmiş ve bu kararların gündelik hayattaki uygulamaları değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, turizm planlamalarında doğa koruma ve sürdürülebilirlik konularına sık sık değinilmesine karşın yasalara uygun olmayan kararlar alındığı, koruma alanlarında turizm yatırımlarına izin verildiği, ormanlık alanların ve kıyıların imara açıldığı, ulusal literatürde bu olumsuz etkilere yeterli kadar ilgi gösterilmediği ve sorunların başlıca mesullerinden politik aktörlerin göz ardı edildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Planlama, Turizm Coğrafyası, Politik Ekoloji, Doğanın Sermayeleşmesi

Abstract

National and international environmental organizations, Non-Governmental Organizations and scientists have been warning about environmental problems caused by unlimited growth, the idea of production that destroys natural resources and excessive consumption and have been calling on managers to take precautions on this issue for a long time. In the tourism sector in Turkey, which has a significant impact on natural resources, environmental problems arising from wrong policies have begun to increase. Although sustainable tourism or conservation approach to prevent these problems is emphasized in national and regional plans, it is an important problem to take decisions contrary to these approaches in practice. This study argues that besides the economic and social effects of tourism development, its ecological dimension should be examined within the framework of critical social sciences and aims to evaluate tourism policies and plans in Turkey with the approaches of political ecology. In this direction, in the study, the decisions taken on tourism in the five-year development plans were examined and the applications of these decisions in practice were evaluated. According to the findings of the study, although nature protection and sustainability issues are frequently mentioned in tourism planning, it is seen that unlawful decisions are taken, tourism investments are allowed in conservation areas, forestry areas and coasts have been zoned for construction. In addition, it has been concluded in the study that the national literature has not shown enough interest in these negative effects, and the political actors, those primarily responsible of the problems are ignored..

Anahtar Kelimeler: Tourism, Planning, Tourism Geography, Political Ecology, Capitalization of Nature

* Sorumlu yazar: ikervankiran03@gmail.com

DOI: 10.33083/joghat.2022.137

Giriş

Frase (2018) Dört Gelecek adlı kitabında, 21. yüzyılın dünyasında iki hayaletin gezindiğini; bunlardan en önemlisinin “Ekolojik Felaket” olduğunu¹ ve bu felaket sonucunda doğal kaynakların azalacağını, tarım arazilerinin ortadan kaldırılarak yaşanabilir çevrenin tahrip edileceğini ve nihayetinde insan yaşamını destekleyen bir dünyanın yok olacağını belirtmektedir. Ekolojik felaketin çanları uzun süredir çalmasına karşın, sınırsız büyümenin büyümesine kapılan ve sermaye ile gücün küçük bir seçkin kesimin elinde toplandığı kapitalist piyasa sistemi çevresel sorunları görmezden gelmiştir. Ancak, 1962’de yaşadığı bölgede sessiz sedasız gelen bir bahar sabahında artık kuşların ve böceklerin ötmediğini fark eden Rachel Carson’un, günümüzdeki çevrecilik hareketlerinin temel taşlarından biri olarak görülen “Sessiz Bahar (Silent Spring)”² adını verdiği kitabı yayınlaması (Öztürk, 2007) ve 1972’de ise Roma Kulübü’nün desteği ile Meadows’un başkanlık ettiği bir ekibin, doğal çevrenin (sadece göller, nehirler, şehirler gibi yerel değil aynı zamanda okyanus ve gezegen gibi küresel ölçekteki çevrenin de) giderek hızlanıp genişleyen tükenişini açığa vuran “Büyümenin Sınırları (The Limit to Growth)”³ başlıklı raporu hazırlamaları (Morin, 2021) çevresel farkındalığın oluşmasına önemli katkı sağlamakla birlikte, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu için eski Norveç Başbakanlarından Gro Harlem Brundtland tarafından hazırlanan “Ortak Geleceğimiz (Our Common Future)”⁴ adını taşıyan bir raporun yayınlanması, çevre hareketi içinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Tekeli, 2017). İnsan ve çevre ilişkileri konusunda önde gelen eleştirel çalışmalardan birisi olan Murray Bookchin’in (2015) “Özgürlüğün Ekolojisi” çalışmasını unutmamak gerekir. Bookchin bu kitabında doğal çevre konusundaki sorunların aslında sosyal ekoloji sorunu olduğunu, dolayısıyla doğa ile insan toplumunun yeni bir ekolojik duyarlılık ve yeni bir ekolojik toplum içinde yeniden uzlaşması gerektiğini savunmaktadır. Bununla birlikte yaklaşık yarım asır geçmesine karşın küresel ısınma, iklim değişikliği, kuraklık, tarım ve orman alanlarının tahrip edilmesi, korunması gereken kıyıların imara açılması, Çernobil ve Fukushima nükleer kazalarının neden olduğu felaketler gibi çevresel sorunlar yaşanmasından dolayı küresel düzeyde çevresel politikalar konusundaki tartışmaları arttırmıştır. Sanayi, enerji, madencilik, ulaşım, tarım gibi alanlarda uzun zamandır devam eden bu tartışmalar, son yıllarda çevresel olumsuz etkileri gittikçe artan turizm alanında da ilgi görmeye başlamıştır. Bununla birlikte batı literatüründe turizm konulu çalışmalarda çevresel politikalara ve planlamalara karşı eleştirel yayınların artmasına karşın, Türkiye’deki turizm araştırmalarında turizmin sebep olduğu çevresel sorunları politik ilişkilerle değerlendirilmesi konusunun yeterli ilgi gördüğü söylenemez.

Türkiye’de büyüme ve kalkınma vadinin turizmin hızlı gelişme gösterdiği bölgelerdeki kırsal dönüşümü etkilemesine (Kervankıran vd., 2018) ve özellikle 1980 sonrasındaki turizm politikaları ve planlamalarındaki neoliberal dönüşümün kısa vadede ekonomik getirisi olmasına karşın (Kervankıran ve Sert Eteman, 2020), özellikle uzun vadede turizmin ortaya çıkardığı ekolojik sorunların derinlemesine tartışılmaya ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Yereli, doğayı, yeşili, miras alanlarını ele alan turizm alanındaki çalışmaların yüzeysel, sürekli aynı şeyleri tekrar eden ve piyasa temelli araştırmaların ötesine geçip, uzun süreli çevresel bozulmaya ve toplumsal mağduriyetlere asıl sebep olan failleri ve bu faillerin oluşturduğu siyasi ideolojinin ürettiği politikaları incelemek faydalı olacaktır. Doğal alanların turizm yatırımları ile piyasa ilişkilerine açılması, başlarda ekonomik beklentilerden dolayı yerel ve kitlesel tepkilere neden olmasa da günümüzde özellikle olumsuz çevresel etkilerden dolayı turizm yatırımlarına karşı gelişen mücadelelerle görünür hale gelmeye başlamıştır. Bu çalışma ulusal, bölgesel ve yerel turizm planlarında sürdürülebilirlik ve koruma gibi yaklaşımların sık sık geçmesine karşın, bu yaklaşımlarla uyuşmayan hatta kanunlara aykırı gerçekleştirilen

¹ Frase’nin belirttiği diğer hayalet ise otomasyon korkusundan kaynaklanan ekonomik felaket; çok az insan emeği ile çok şey üreten, işçilere artık hiç ihtiyaç duymayan ve tamamen robotlaşmış bir ekonomik sistemle birlikte bir tarafta kitlesel işsizliğin artacağı, diğer tarafta ise %1’lik azınlığın daha fazla zenginleşeceği öngörüsüdür.

² Rachel Carson’un tarım ilaçları üzerinde yaptığı çalışmalar ve bu kitap, yaşadığı dönemde özellikle bu tür kimyasalları üreten ilaç şirketleri tarafından hiç hoş karşılanmamış, önceleri Carson alaya alınmış, nitelsizlikle suçlanmış, daha sonra dava yağmuruna tutulmuştur. Tüm bu organize müdahalelere karşın Rachel Carson, ölümünden 35 yıl sonra Time dergisinin Mart 1999 sayısında “100 yılın en büyük 100 beyni” listesinde yer almıştır (Öztürk, 2007).

³ Roma Kulübü’nün 6 Mart 1972’de yayınlanan, otuz yedi dile çevrilen (1990’da Türkçeye çevrildi) ve dünya çapında on iki milyon nüsha satan Büyümenin Sınırları çalışmasının çok geniş yankı uyandırmasının nedeni, ekonomik büyüme ile kaynak kıtlığı ilişkisi konusunda tartışmaları başlatması ve doğal kaynakların tükeniş konusundaki korkuyu vurgulamasıdır (Radkau, 2020).

⁴ “Büyümenin Sınırları (Limits to Growth)” raporu olumlu bazı gelişmeleri başlatmış olmakla beraber, bu rapor üzerinde görüş birliği sağlanamamıştır. Fakat Brundtland Raporu olarak da bilinen Ortak Geleceğimiz raporu çok daha fazla destek görmüş ve önemli etkiler bırakmıştır. Rapor daha sonra komisyon başkanlığını yapan ve Norveç’in o dönem başbakanı olan Gro Harlem Brundtland adıyla anılmaya başlanmıştır. Raporun çevresel ve kalkınma sorunlarına ilişkin sorunları ve sürdürülebilirlik kavramını küresel ölçüğe taşıması, 1992’de Rio Zirvesi’nde Gündem 21 çevre eylem planının kavramsal temelini de oluşturmuştur.

uygulamaları sorgulamakta, sürdürülebilirlik yaklaşımının yetersiz kaldığı iddiası ile turizm mekanlarında çok fazla gündeme gelmeyen fakat çevresel etkileri her geçen gün artan ormanlık alanların, kıyıların, koyların, tarım arazilerinin imara açılarak turizm yatırımlarıyla piyasalaştırılmasına politik ekoloji yaklaşımı ile tartışmaya açmayı amaçlamaktadır.

Son yıllarda yaşanan ekonomik ve çevresel krizlerden sonra doğanın kullanımı konularına ilgi artmıştır. Fakat doğayı en çok tüketen sektörlerden biri olan turizm alanında ulusal yazında bu konudaki akademik çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Literatürdeki boşluktan hareketle, bu çalışmada turizm ve turizm planlaması konularına politik ekoloji yaklaşımı ile bakılması, turizmin çevreyi kullanmasında güç ilişkilerinin rolünün anlaşılmasına ve bu konuda bilerek veya bilmeyerek hafife alınan, görmezden gelinen veya örtülen problemlerin ve bu sorunların asıl faillerinin konuşulması ve tartışılması konusunda farkındalık oluşturması hedeflenmektedir. Ayrıca bu çalışma kapsamında değerlendirilen beş yıllık kalkınma planlarındaki turizm konusunda alınan kararlar ile bunların gündelik hayattaki yansımalarının olumlu ve olumsuz yönlerinin analizi, gelecekte yapılacak olan turizm planlamalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Politik Ekoloji Yaklaşımı

Farklı dönemlerde insan ve doğa ilişkileri farklı şekillerde kendini göstermiş ve giderek iktisadi akıl insan doğa ilişkisine daha fazla hâkim olmaya başlamıştır. Antik dönemlerde çevre ve toplum uyumunda doğayı kutsallaştırın görüşe 16. yüzyılda gelişen Rönesans ile darbe vurulmuş ve sonrasında doğayı insana malzeme olarak gören bu görüşe karşı Rousseau ve Marx gibi düşünürler eleştiriler getirerek ekolojik hareketlere altyapı oluşturmuşlardır. İnsanla doğayı birbirinin karşısına koyan düalist tartışmalara ekoloji yazınında sık olarak karşılaşmaktadır. Bu görüşlerde çoğunlukla toplum-çevre, kültür-doğa gibi ikilikler tartışılmaktadır. Genel ekoloji görüşlerinin hepsi insan-çevre uyumundan doğan üretim-tüketim ilişkilerinin çevre sorunlarını arttırdığı fikrini ortaya koymaktadır. Günümüzde ise temeli 1960 yıllarında atılan finansal küreselleşme çeşitli yöntemlerle doğanın finansallaştırılması üzerine yoğunlaşmaktadır. Akademik literatüre “yeşil el koyma” olarak geçen ve doğanın enerji, su, toprak gibi ortak zenginliklerinin finansallaştırılması, bu zenginlikler üzerinde denetimi arttırmanın yollarından biri olarak algılanmaktadır. Finansallaşma yolu ile doğanın çeşitli yollardan finansal araçlarla değişim değerlerine dönüştürülmesi çevresel sistemin üretimin hızına ulaşamayacağından dolayı ekolojik krizin giderek büyüyeceği söylenebilir. Şirketler bozulan alanların eski haline getirilmesini üstlenerek tahvil çıkarımı yolu ile yatırımlarını fonlamakta ve ekolojik krizden de kendine yeni kâr kapısı bulabilmektedir. Böylece doğa, çeşitli finansal araçlarla yeniden piyasa ilişkilerine açılmaktadır (Özer, 2001; Çoban, 2018; Purkis, 2020).

İnsan ve doğa ilişkisi 1970’li yıllara kadar apolitik yaklaşımlar olan çevresel determinizm (Özberk, 2017) ve kültürel ekoloji gibi geleneksel kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Kültürel ekoloji görüşüne göre insanların sosyal olarak örgütlenmesi yerel çevreye ve geçim pratiklerine uyum aracıdır (Roberts, 2020). İnsanın doğanın pasif bir ürünü olduğunu savunan çevresel determinizmden ve çevre-toplum ilişkilerinde kültürel kod ve geleneklere odaklanan kültürel ekolojiden farklı olarak yeni bir yaklaşım olan politik ekoloji, toplum ve çevre ilişkisinde sosyal yapıları ön plana çıkararak politik ekonomi ve fiziki çevre kavramlarının sentezinden bu ilişkiyi açıklamaktadır (Arı, 2017). 1970’li yıllarda ortaya çıkan politik ekoloji alanında yapılan ilk çalışmalar kültürel ekolojik formülasyonlardan etkilenmiştir. Kültür ve çevreyi birbiri ile ilişkilendirmeye yönelik düşüncelere dayanan bu çalışmalarda (Paulson vd., 2003), temel fikir olarak bazı kültürel faktörler insan yaşamının temel özellikleri olarak kabul edilerek insanların geçimlerini sağladıkları ekolojik koşullarca gerekli olduğu sonucuna varılmıştır. 1980’lerde ise çevresel bozulmayı açıklamada politik ekoloji yaklaşımı daha fazla gündeme gelmeye başladı. Bu yıllarda, çeşitli akademik ve kurumsal geçmişlerden gelen bilim insanları Asya, Afrika ve Latin Amerika’nın bazı bölgelerinde çevresel ve politik faaliyetler arasındaki bağlantıları incelemeye başladılar. 1990’lı yıllarda ise politik ekolojinin odak noktasında, insanların günlük faaliyetlerinde doğayla kurduğu ilişki yeni tartışmalara neden olmuştur (Bryant, 1992; Offen 2004; Nygren ve Rikoon, 2008). Bunun sonucunda politik ekolojide farklı doğa durumları, bunların zaman içindeki değişimleri ve eşitsiz güç koşulları altında tartışılan simgeler incelenmeye başlanmış (Blaikie, 1999), böylece güç ilişkileri politik ekoloji kavramının merkezinde yer almaya başlamıştır (Neumann, 2009).

Yakın zamana kadar politik ekolojistler, insanların hem geçimlerini sürdüren hem de ona anlam veren, yakın doğal kaynaklara güçlü bir maddi ve kültürel bağına sahip olan yerler olarak yalnızca kırsal ve yerli toplulukları çalışmışlardır. Pratikte ise bu durum, “Üçüncü Dünya” veya “Postkolonyal Güney” anlamına gelmekteydi. Mamafih 2000’li yıllarda politik ekoloji araştırmaları kentsel alanlarda ve “Birinci Dünya” olarak tanımlanan ülkeler bağlamında da yürütülmüştür (Offen, 2004). Bu bağlamda politik ekoloji yeni ekosistemler, üçüncü

dünya köylülerinin artan görünürlüğü ve bunun sonuçlarını içeren güçlerin bir kombinasyonuna yanıt olarak ortaya çıkmıştır (Paulson vd., 2003).

Politik ekoloji kavramı hem toplum ile doğal kaynaklar arasında hem de toplumun kendi içerisindeki sınıf ve gruplar arasındaki sürekli değişen diyalektiği kapsamaktadır. Politik ekoloji yetersiz yönetim ve teknoloji, aşırı nüfus sorunlarını çevresel sorunların sosyal kaynağı olarak görmektedir ve eşitsiz sosyal, ekolojik ve ekonomik sürecin tarih boyunca süregelen iktidardaki eşitsizliklerle ilişkilendirmiştir (Peet ve Watts, 2004; Nepal ve Saarien, 2016). Dolayısı ile politik ekoloji bilim olarak ekolojinin politikadan ayrılmayacağını düşünmekte ve kendine özel bazı politik düşünceleri de ortaya koymakta, bir güç olan “devlet emperyalizmine” karşı koyarak yerel ve bölgesel eylemliliğe öncelik vermektedir. Bu yönüyle politik ekoloji insan-doğa ilişkisine etki eden faktörlerin ekonomik, politik ve toplumsal süreçler tarafından biçimlendirildiği görüşünü savunmakta olup (Özberk, 2017), bu yaklaşımın önemli özelliklerinden birisi olarak mevcut tüketim toplumu ve sınırsız birikim ideolojisi üzerine inşa edilen yaşam kalitesi ideolojisine karşı yeni bir yaşam alanı düşüncesini benimsemektedir (Roussopoulos, 2017). Refah artışını aşırı doğal kaynak tüketiminde gören genel ekonomik anlayışa karşı gelişen politik ekoloji yaklaşımı, ekolojik tahribat konusundaki sorunların çözümünde çevresel determinizmin yeterli olmamasından dolayı bu sorunların kökenini siyasal iktidarlarda gören ideolojilerde ön plana çıkmış ve bu kavram ile ekolojik sorunlar apolitik olmaktan çıkmıştır (Çakır vd., 2020). Dolayısı ile politik ekoloji bir terim olarak bir dizi tanımı kapsayan geniş bir alandır. Bazı tanımlarda politik ekonomiye vurgu yapılırken diğerleri kamu kurumlarına işaret etmekte; bazıları çevresel değişimi vurgularken diğerleri değişimle ilgili anlatılara vurgu yapmaktadır (Robbins, 2011). Çevresel değişim politikalarının hâkim söylemlerini sorgulayarak, analizci bir yaklaşım sunan postyapısalcılık (Schubert, 2005) ve toplum ile doğanın ilişkisini bir bütün olarak değiş tokuş ve etkileşim ilişkisi olarak ele alan Marksizm, politik ekoloji içerisinde en fazla kullanılan iki kavramdır (Çoban, 2012). Bu kavramlar doğanın sosyal inşası ve doğanın üretimi konularını içermektedir ve politik ekonominin metalaşma ve küreselleşmeye odaklanmasının aksine insanların çevre ile günlük etkileşimleri ve insan doğa ilişkisinin daha geniş toplumsal anlayışla doğayı nasıl yeniden şekillendirmesi üzerinde durmaktadır (Mostafanezhad vd., 2016), bu yönüyle politik ekoloji yaklaşımı insanla doğanın kesiştiği konumda bulunan Beşerî Coğrafyanın da ilgi alanına girmektedir. Doğanın sosyal inşası, toplum ve çevre sorunlarının kavramsal inşasında iktidar yapılarının rolünü açıklama üzerine kurulmuş bir kavramdır. Toplumsal ilişkilerin üretimi de doğanın üretiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Kapitalist sistemde ekonomik büyüme faaliyetlerinin hammaddesi olarak görülen doğa ve insan sömürsü, hâkim iktidar gücünün kalkınma kurallarına göre organize edilmektedir (Neumann, 2009; Douglas, 2014). Özellikle de sömürge sonrası toplumlarda sömürge mirasının kalıtımı olan kaynak erişimi ve kontrolü üzerindeki çatışmalar politik ekolojinin odak noktalarından birisi olmaya başladı (Offen, 2004). Bununla birlikte politik ekolojinin “ekolojik kökenli sosyal bilim ile ekonomi politığın ilkeleri arasında bir kesişim alanı” olarak görülmesi çevresel ve doğal kaynak politikalarına odaklanılmasına neden olmuştur (Blaikie, 1999), fakat bu durum farklı disiplinlerce gerçek çevresel değişikliklerin sıklıkla üretildiği faktörlerin karmaşık ve koşullu etkileşimini görmezden geldiği yönünde tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Vayda ve Walters, 1999). Dolayısı ile politik ekoloji konusu farklı bilim alanları tarafından incelenmeye başlandı ve kavramın ortaya çıkışında önemli bir disiplin olan coğrafya dışında sosyoloji, ekonomi, antropoloji, siyaset bilimi, çevre, planlama gibi birçok disiplinin ilgisini çekmeye başlamıştır (Nygren ve Rikoon, 2008). Politik ekoloji yaklaşımını geç de olsa araştırma konusu olarak çalışan alanlardan birisi de turizmdir. Ortaya çıkışı ve gelişiminde politik ilişkilerin önemli rol oynadığı ve çevresel faktörlerin etkili olduğu turizmde gerek küresel gerekse ulusal ve yerel alınan kararlar, iktidar ve güç ilişkileri, uygulanan planlar ve politikalar turizmin öznesi konumundaki doğayı şekillendirmede ve doğa ile insan arasındaki ilişkilerin değişiminde ve dönüşümünde belirgin unsurlardır. Turizmin birçok yönü ile politik ekolojinin ilişkisi bulunmasına karşın bu çalışma, Türkiye’deki beş yıllık kalkınma planlarında turizm konusunda alınan kararların politik ekoloji açısından incelenmesi ile sınırlandırılmıştır.

Politik Ekoloji ve Turizm Planlaması

Doğal çevrenin turizm için ne derecede ve ne ölçüde kullanılacağı, bu bölgelerde ne tür çekiciliklerin oluşturulacağı ve bölgenin turizmin hangi çeşidi için uygun olduğuna karar verilmesi turizm planlaması açısından büyük önem taşımaktadır. Turizm planlaması uluslararası, ulusal ve bölgesel düzeylerde kentsel, dağ ve kıyı alanların, kültür merkezlerinin, tema, doğa ve rekreasyon parklarının, cazibe merkezlerinin, tarihi ve arkeolojik yerlerin planlanmasını kapsamakla birlikte, tatil köyleri ve turizm geliştirme alanlarının arazi kullanımının planlanması, turistik tesislerin saha planlaması, bu alanların mimarisi, peyzaj ve mühendislik tasarımı ile ilgili konularla da ilgilenen multidisipliner bir alandır (Inskeep, 1988). Turizm planlaması ve kapsamlı arazi kullanımı planlama süreçleri çeşitli idari ölçeklerde veya yerel yönetim birimleri tarafından

sorunlu bir şekilde yerine getirilebilmektedir (Maguiad vd., 2015). Dolayısı ile herhangi bir bölgenin turizm amaçlı planlanmasında öncelikle hazırlanan bu planların kimlere faydasının olacağı titizlikle ele alınmalıdır.

Konuyla ilgili yazın incelendiğinde, turizmle ilgili doğal kaynak kullanımı yönetimini incelemek amacı ile politik ekolojiye odaklanan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmektedir. Bu noktada Mostafanezhad vd., (2016) de belirttiği gibi; bozulma ve marjinalleşme, koruma ve kontrol, çevresel çatışma ve dışlanma, çevre konuları ve kimlik, siyasi nesnelere ve aktörler gibi politik ekolojinin ilgilendiği konular aynı zamanda politik ekoloji çalışmaları açısından bir çerçeve işlevi görerek, turizm uygulamaları ve planlamalarının analizi için çerçeveyi yeniden değerlendirmek için faydalı bir başlangıç oluşturabilir. Genel olarak bakıldığında turizm planlaması ve politik ekoloji kavramı arasındaki ilişki hem turizm planlaması yapılırken bölgenin doğal ve çevresel karakterine zarar vermemek, hem de bölgenin yerel halkının turizme katılımının desteklenmesi açısından önemlidir. Fakat gerek akademik literatürde gerekse politika yapımcıların söylemlerinde sık sık dile getirilen bu hedeflerin çoğunlukla kâğıt üzerinde kaldığı veya politikacıların, yöneticilerin ve hatta sektör temsilcilerinin söylemlerinden öteye geç(e)mediği görülmektedir. Bu nedenle turizm konulu akademik çalışmalarda piyasanın çıkarları yerine toplumsal faydayı önceleyen eleştirel araştırmalara ihtiyaç vardır. Dolayısı ile bu çalışma, Türkiye’deki turizm literatüründe yeteri kadar ilgi görmemiş olan politik ekoloji yaklaşımını turizm çalışmalarına taşımaya ve turizm alanında çok fazla gündeme alın(a)mayan turizm kaynaklı doğanın piyasalaştırılmasına eleştirel bir bakış açısı getirmeye çalışmaktadır.

Literatür Özeti

Yabancı literatürde turizm alanında yapılmış akademik makaleler incelendiğinde politik ekolojinin farklı yönlerinin incelendiği çalışmaları görebiliriz. Özellikle turizm coğrafyası alanında politik ekoloji yaklaşımını ele alan çalışmalar (Mostafanezhad vd. 2016), kuzey ve güney arasında turizmle ilişkilendirilen sosyal ilişkiler ve güç yapılarının anlaşılması için güçlü bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Yabancı literatürde turizme katılan kurumlar arası çatışmalar politik ekolojik pencereden tartışılmaktadır. Bu çatışmaların ana konusu bireysel ve kolektif kimliklerin tanınması, yönetim yapı ve süreçlerinde kimlik ve hakların temsilidir (Nepal ve Saariinen, 2016). Bu bağlamda kıyı alanlarının turizme açılması meselesi de akademik mecrada önemli yer kapsamaktadır. Keul (2016) yaptığı çalışmada Amerika Birleşik Devletleri Connecticut’taki kıyı şeridinin kullanımını sosyal sınıf siyaseti kapsamında analiz etmiştir. ABD’de bütün plajların kamu güveni ilkelerince erişilebilir olmasına rağmen plaj kullanımı uygulamaları kültürel ve politik uygulama açısından bunun tam tersini göstermektedir. Eyalet ve yerel düzeyde ele alındığında ise kamu ve özel plaj alanı fikri karmaşık bir sorun haline gelmektedir. Genel olarak su yollarına halkın erişimi balıkçılık, denizcilik ve ticari faaliyetler açısından tarih boyunca önemli olmuş ve insanların doğası gereği veya yasal olarak ortak bir kaynak olan sudan değer üretme yeteneği korunmuştur. Bu hususta rekreasyonun temel hak olup olmadığı değil plaj alanlarının kamusal olarak değer sağlayan alan olup olmadığı tartışılmasında fayda görülmektedir. Keul’un (2016) çalışmasından çıkan sonuca göre, plaj alanları kaynak üretim yeri olsa da plajların turizm için tüketilebilir kaynak olarak algılanarak tüketilmelerinin de bir sınırı olmalıdır. Türkiye’nin özellikle kıyı turizminin gelişme gösterdiği Akdeniz ve Ege kıyılarında sorun olan hatta bazı dönemlerde çatışmaya sebep olan kıyılarıdaki otellerin plajları özel mülkiyeti gibi kullanması önemli bir tartışma konusu olup, bu sorunun farkındalık olması açısından sadece medya haberlerinde kalmayıp akademik çalışmalarda araştırılmaya ihtiyacı vardır.

Turizmin politik ekolojisi bağlamında ele alınan konulardan bir diğeri de vahşi doğanın sosyal olarak inşa edilmesinde güç ve ifade biçimlerinin ele alınma yollarının tartışılmasıdır. Bu konuyu Vidon (2016) ABD’de vahşi yaşam ve turizm fırsat ve deneyimleri ile ünlü olan Adirondack Park’ın tartışmalı manzarası üzerinden incelemiştir. Tarih boyunca parkta yaşayan kırsal yoksullar, doğası gereği bölgeye akın eden elit turistlere karşı mücadele etmişlerdir. Vidon’un analizlerine göre, vahşi doğa turistleri ekonomik anlamda güçlü olmakla beraber vahşi doğayı tanıtmaya ve desteklemek konusunda da güçlerini korumaktadırlar. Lakin yerel insanlar ideolojik olarak park alanları ve vahşi doğa ile ilgili farklı görüş ve değerleri benimsemek konusunda nispeten daha zayıftırlar. Bu durum turistik tüketim için metalaştırılmış arazilere dönüştürülen ortak kullanılan alanlarında doğanın korunması meselelerinde tipik bir durumdur. Bu karmaşaya bir son vermek adına 2007’de kurulan Adirondack Ortak Zemin İttifakının başarısı, yerel ve eyalet yetkililerinin, yerel ve eyalet turizm tanıtım ajanslarının ve ekonomik kâr amacı gütmeyen grupların temsilcilerinin ortak sorun etrafında birleşmesini temin ederek gücün yeniden kodlanmasını sağlamasıdır.

Thornton ve Wanasuk (2016) ise, Güneydoğu Alaska’nın yerli halkların arasında sürdürülebilir turizmin politik ekolojisini incelemiştir. Bu bölge yılda yaklaşık on milyon turiste ev sahipliği yapmaktadır. Araştırmacılar bu çalışmada sürdürülebilir turizm aracılığıyla toplumun korumayı seçtiği değerleri ve politik

ekolojinin temel sorusu olan neyin kimin için ve hangi yollarla sürdürüleceği sorununu tartışmıştır. Bu bölgede baskın olan turizm türü yolcu gemisi seyahatidir ve bu endüstri tarih, kültür ve zamanın anlatısını temsil etmektedir. Alaska'nın yerli şirketleri doğal ve finansal sermayeyi önemli ölçüde kontrol etmektedir. Bu şirketler aynı zamanda yerel topluluklara fayda sağlamak adına alternatif bir turizm modeline ihtiyaç duymaktadır ve turizmden kar elde etmek için mücadele etmektedirler.

Bazı çalışmalarda (Shanklin, 1993; Stonich, 1998; Cole, 2012) ise genellikle turizm kaynaklı toprak bozulması ve su sorunlarına dikkat çekilmektedir. Stonich (1998) Honduras'taki Bay Islands'taki topluluğun yoksul kısmının kontrolsüz turizm gelişiminden nasıl zarar gördüğünü ve bu tür bir gelişimden en çok yaralananların ise daha güçlü ulusal ve uluslararası paydaşlar olduğunu ve turizm gelişimi ile su ve çevre sağlığı arasındaki ilişkiyi politik ekolojik bir çerçeveden incelemiştir (Mostafanezhad vd., 2016). Kontrolsüz turizm gelişimi yoksul kesimle birlikte adaların tatlı su, kara ve deniz kaynaklarını da tehlikeye atmaktadır. Bu faaliyetlerden kaynaklanan sağlık risklere karşı yoksul kesim de tehlikeye yüz yüze kalmıştır (Stonich, 1998). Stonich'in çalışmasına benzeyen bir diğer çalışma da Mathis ve Rose (2016) tarafından Galapagos Adaları'nda yapılmıştır. Bu çalışmada ada sakinlerinin yerel ölçekte turizm, koruma ve kalkınmanın karmaşık ilişkisinden nasıl zorlandıklarını gösterilmiştir. Belediye yönetimi yerel halkın da siyasal olarak temsilciliğine izin verecek "gerçek eko turizm"i uygulamayı hedeflemiş, lakin genel olarak Ekvador yönetim sistemindeki şeffaflık eksikliği bu tür yerel ideallere ulaşmayı engellemektedir. Aynı zamanda Douglas (2014) tarafından yapılan akademik çalışmada çevresel çatışmanın çeşitli turizm girişimlerinin planlanması ve uygulanması yolu ile üretildiğine dikkat çekilerek Fiji'de turizm girişimlerinin arazi kullanımı ve üretimle ilgili gerginliklere yol açtığı, eko turizmin Madagaskar Ranomafana'daki kırsal yoksulluğa vaat edilen faydayı sağlamadığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmış olup, verilerin toplanması ve değerlendirilmesinde ikincil veri kaynaklar kullanılmıştır. Türkiye'de planlı dönem ile uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planlarında turizm konusunda alınan kararların çevresel ve politik ilişkisini ve bu süreçte turizm konusundaki uygulamaların yansımalarını inceleyen bu çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK ve Kültür ve Turizm Bakanlığı verileri kullanılmış olup, araştırılan konunun bağlamını anlamak için dönemin gazete haberleri taranmış, böylece çalışmada veri çeşitliliği ve zenginliği sağlanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın veri kaynaklarından olan Beş Yıllık Kalkınma Planları doküman taraması yolu ile incelenmiş, beş yıllık kalkınma planlarındaki turizm hedefleri ve alınan kararlar yorumlanmış ve dönemin turizm uygulamalarının çevreye yansımaları, politikacıların söylemleri, halkın tepkisi ve doğal alanların ranta dönüşümü medyaya yansıyan haberler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu amaçla 1980-2021 yılları arasında yazılı, basılı ve internet ortamında faaliyet gösteren gazete, dergi ve konu ile ilgili portallar incelenerek ilgili haber ve dokümanlara ulaşılmıştır. Çalışma deneysel, ankete dayalı ya da saha araştırması şeklinde yürütülmemiş, bu nedenle etik kurul izni almamızı gerektiren bir durum söz konusu olmamıştır. Çalışmada, beş yıllık kalkınma planlarındaki turizm hedefleri ve alınan kararların Türkiye turizminin büyümesine katkı sağlaması yanında bu büyümenin; kime yararı olduğunu, hangi motivasyonlar veya ilişki ağları ile gerçekleştiğini, politik kararlar alınırken doğa ve insan dengesinin ne kadar korunduğu ve tüm bu süreçlerde politika yapıcılarının çevresel hassasiyetlerinin nasıl yansıdığına ilişkin eleştirel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Dolayısıyla çalışmada; kalkınma planlarında turizm konusunda alınan kararlarda politik yönetimin çevre konusunu ne kadar dikkate aldığı ve insan-çevre ilişkisi ve bunun turizm yatırımları ve uygulamalarındaki karşılığının nasıl olduğu sorunsalından yola çıkarak turizm planlamalarının betimsel analizinden ziyade politik ekolojinin yaklaşımları doğrultusunda eleştirel bir bakış açısı getirmeye çalışılmaktadır.

Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Turizm ve Politik Ekoloji Yaklaşımı

Türkiye'de, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren planlanmaya yönelik birçok çalışma yapılmış olmasına karşın planlamanın belli bir sisteme oturması ve kurumsallaşması 1960 sonrası yıllarda gerçekleşmiştir. Türkiye'de ekonomik, kültürel, toplumsal kalkınmayı sağlamak amacıyla kalkınma planlarının hazırlanması için 1961 Anayasasında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Bundan dolayı Türkiye'de 1960 sonrası döneme "Planlı Dönem" denilmektedir. Daha önceki yıllarda bazı planlar uygulansa da planlı dönem 1963 yılında ilk beş yıllık kalkınma planı ile başlamıştır. Planlı dönem 1950'li yıllarda plansız kalkınma anlayışına tepki olarak başlamış ve günümüze kadar sürmüştür. Türkiye'de bugüne kadar 11 adet beş yıllık kalkınma planı uygulanmış olup (Kervankıran, 2015) bunlardan ilk dokuzu DPT, onuncusu Kalkınma Bakanlığı ve on

birincisi ise Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanmıştır. Kalkınma planlarının ilki 1963-1967 ve sonuncusu ise 2019-2023 dönemini kapsamaktadır.

Beş yıllık kalkınma planlarına genel olarak bakıldığında 1960-1980 arası devletçi politikaların, 1980 sonrası ise neoliberal politikaların etkili olduğu görülmektedir. Planlı dönemle birlikte ülkemizdeki turizm alanında önemli gelişmeler yaşanmış ve turizm sektöründe gerçekleşen değişimler devletin politik tercihleri ile çok yakından ilişkili olmuştur. Planlı dönemde turizme iki şekilde yaklaşım olduğu görülmektedir: 1963-1983 yılları arasında devletin turizm gelişiminin sağlanması amacıyla öncü olduğu dönem ve 1983 yılı sonrası “liberalizasyon” dönemi olarak tanımlanan ve turizmin serbest piyasa ekonomisine odaklı geliştiği dönemdir (Tuncel, 2019). 2000 yılları sonrasında ise Türkiye turizmi üzerinde neoliberal politikaların etkisi daha fazla kendini gösterdiği söylenebilir. Harvey’in (2014) belirttiği gibi, sermayenin kendisine yeni ve kârlı yatırım alanları açmak için yeni coğrafyalara ve doğal alanlara yöneldiği, çıkarılan yasalarla kıyıların, göllerin, ormanların, meraların, tarım alanlarının sermaye gruplarının kullanımına izin verildiği, nadir doğal alanların tesislere açıldığı, bu bölgelerde yaşayan yerel halk da dâhil olmak üzere toplumun geniş kesimlerinin bu alanlardan yararlanma olanakları kısıtlandığı ve kamu arazilerinin kârlı yatırım alanlarına dönüşmeye başladığı görülmektedir⁵. Sit alanlarında golf sahası, milli parklarda otel, kıyılarda tatil köyü, orman içinde site gibi faaliyetler, bu kârlı yatırımların sonuçları arasında sayılabilir (Çoban vd., 2015). Ancak doğanın farklı biçimlerde ve farklı yöntemlerle kârlı yatırım araçlarına dönüştürülmesi sürecinin çok hızlı gerçekleşmesi ve bu dönüşüme doğanın kendini yenileme hızının eşlik edememesi, beraberinde geri döndürülemez ekolojik tahribatları da getirmektedir (Purkis, 2020). 2000’li yıllar öncesinde hazırlanan çoğu Beş Yıllık Kalkınma Planlarında olduğu gibi, 2000 sonrası dönemlerde hazırlanan planlarda da doğanın korunmasına yönelik görüşler sık sık geçmesine rağmen yeşil ekonomi, yeşil enerji veya yeşil turizm adı altında “çevreci” bir söylemle doğanın dönüştürülerek yeniden sermayenin kârlı yatırım aracı haline gelmesi, süregelen ekolojik tahribatı derinleştirmektedir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) incelendiğinde kalkınmanın temel stratejisi olarak iktisadi kalkınmanın sosyal adalet ilkeleri ile birlikte yürütülmesi amaç edinilmiştir. Kalkınmanın gerçekleştirilmesi için kamu ve özel sektörün iş birliğinin ve yeni dinamik iktisadi bünyeye geçme konusunda merkezi otoritenin tedbir alma anlamında sistematik ve rasyonel yaklaşım sergilemesi gerektiğinin önemi vurgulanmıştır. Toplum kalkınması konusunda ise öncelik kooperatiflerin kurulmasına ve toplumla idari kuruluşların iş birliğine verilmiştir. Burada amaç gönüllülük esasına dayanarak halkın teşkilatlanmasının ve kamu faaliyetlerine katılımının sağlanmasıdır. Küresel anlamda önemi kabul edilen turizm sektörü ise ödemeler bilançosundaki açığı kapatma ve döviz kazandırma aracı olarak görülmekteydi.⁶ Bunun için öncelikle bir turizm teşkilatının kurulmasına, gerekli yasaların ve kanunların çıkarılmasına ve turizm açısından potansiyeli olan bölgelere yatırım yapılmasına öncelik verilmiştir. Çevresel açıdan bakıldığında turizm için elverişli olan doğal kaynakların kullanımına değinilmiş ve doğal kaynakların istismar edilmesinin önüne geçilmesi için ilgili kurumlara yetki verilmesi veya bu konuda kanuni hükümlerin getirilmesi söz konusu olmuştur (D.P.T, 1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde İmar ve İskân Bakanlığı ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı arasında “Turizm Planlama Teknik Bürosu” kurulmuş ve bu kurum ülkenin çeşitli bölgelerinde turistik fiziki planlama çalışmaları yapmıştır. Lakin ayrı ayrı yapılan bu çalışmalar bir bütün olarak birleştirilmemiş ve turizm açısından yüksek potansiyele sahip bölgelerin hepsini kapsamamıştır (Akoğlu, 1966). Bununla birlikte, “Turizm mimarisi” adı altında birbiri ile düzen oluşturmeyen küçük parseller üzerinde inşa edilen tek tek yapılar bir bütün meydana getirememektedir. Ayrıca bu yapılar turistlerle yerel halkın etkileşimini engellemekte ve sonuç olarak bölgenin beşerî ortamından yoksun bir görüntü oluşturmaktadır (Yücel, 1966).⁷

⁵ Bu konuda yakın zamanda Akdeniz ve Ege kıyılarındaki mekânsal değişime, özellikle koruma statüsündeki orman alanlarında çok hızlı mekânsal dönüşüm yaşayan Bodrum kıyıları örnek verilebilir (Özgür, 2021).

⁶ 1960’larda sadece tatil kavramı (aile ziyaretleri, piknikler vb.) ile sınırlı olan turizm, 1970’lere doğru çok miktarda para harcamadan da yapılabilen bir olgu haline geldi ve değişik kültürleri tanımak turizmin amacı oldu. Böylece ülke kültürünün tanıtılması adına turizmin büyümesi hedeflenmiştir. Daha sonra turizm ile ülkenin kalkınabileceği anlaşılmış ve kalkınma kelimesinin sihirli büyüsüne kapılan belediye ve kamu kurumları doğanın nadir köşelerini, ufak kasabalarını adeta beton yığına çevirmişler, birçok tatil köyü ve kıyılara “geçilmez” levhaları dikilmiş (Özbay, 1988) ve düzensiz yapılaşmanın önü açılmıştır. Dolayısı ile yabancı turistler için yatak kapasitesini arttırmak uğruna doğal ve kültürel zenginliklerimizi korumaya yeterli önem verilememiştir. Fakat turistlerin önce tesisi değil ülkeyi seçtiklerini ve bu seçimi yaparken de doğal ve kültürel zenginlikleri de göz önünde bulundurdıklarını unutmamak gerekir (Ekinci, 1988).

⁷ Birinci ve İkinci Kalkınma Planları döneminde özel sektör yatırımları %80 oranında gerçekleşmiştir. Anılan dönemlerde turistik tesis inşa etmek kredi almanın bir yoluymuş ve tesis büyüklüğü kredi miktarını arttırmaktaydı. Turistik tesis inşası için verilen kredinin faiz oranı cari faiz oranından düşüktü ve uzun vadede verilmekteydi. Turistik tesis yatırımlarının denetlenmesi titizlikle yapılmadığından; neredeyse banyo, tuvalet, sıcak-soğuk suyu olan her projeye onay verilmekteydi (Ekzen, 1974). Turizmin başlangıç dönemlerinde

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) genel olarak insanların refah düzeyini arttırmayı amaçlamaktadır. Planlama stratejisi hazırlanırken sektörlerin ihtiyaç ve imkânları sosyal hedefler ve ekonomik anlamda göz önünde bulundurulmuş ve hazırlanmıştır. Uzun vadeli planlı kalkınmanın sağlanması amacı ile sektörler bazında etüt, proje hazırlığı ve değerlendirilmesi, sektörler arası incelemeler gibi çalışmalar yapılmıştır. Bu kalkınma planı süresince turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerinden maksimum faydalanmak, turist sayısı ile beraber turist başına düşen harcamaların artırılması da planın esas hedeflerinden biri idi. Birinci kalkınma planında olduğu gibi bu kalkınma planında da yatırımların turizm potansiyeli olan bölgelere yapılması planlanmıştır (D.P.T., 1968). Soyak'a (2009) göre, turizm açısından avantajlı olan Akdeniz ve Güney Ege gibi bölgelere yatırım imkânlarının verilmesi, bu bölgelerde kitle turizminin teşvik edilmesini içeren politikaların tohumlarının bu plan döneminde atıldığını göstermektedir. Genel olarak bakıldığında fiyatların belirlenmesi, ülkenin turizm açısından tanıtımı, yatırımların nereye ne şekilde yapılacağı, bu konuda hangi bölgelere öncelik verileceği konularında esas karar verici devlettir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yapılırken dönemin önemli sorunlarından olan sahillerin yağmalanması konusuna değinilmemiştir. Oysaki o tarihlerde İstanbul'dan Tekirdağ'a kadar olan sahil kısımlarından hisseli tapu yolu ile sahil arsalarının satışı ve inşaatı sonucunda halk faydalanamıyordu. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde yaşayan zengin aileler sahil şeritlerini kapatmışlardı. Ege için ise sahillerin yağmalanması daha ciddi tehlikeler yaratmıştı (Ekzen, 1974).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) dış kaynaklara bağımlılığı azaltmayı, sanayileşmeyi, refah düzeyinin yükseltilmesini, istihdam sorununun çözümlenmesini ve gelir seviyesinin yükseltilmesini amaçlamaktaydı. Bu dönemde turizmin geliştirilmesi konusunda önceliğin potansiyeli olan bölgelere verilmesi sürdürülmüştür ve bu bölgelerde alt ve üst yapı yatırımların planlanması yapılmıştır⁸. Aynı zamanda kitle turizmi ön plandaydı ve tesisler yapılırken kapasite ve nitelikleri bakımından kitle turizmine uygunluğuna önem verileceği ifade edilmiştir. Turizm işletmeciliği ve yatırımı konusunda öncelik özel sektöre verilmiştir. Turizm tesisleri yapılırken fiziki planlarla arazi kullanımı ile tesislerin altyapı işlemleri arasında ilişkiyi düzenlemek ve tesislerin düzensiz gelişimini önlemek planlanmıştır. Kıyı bölgelerinin, turistik nitelikli alanların ve milli park olarak belirlenen bölgelerin korunmasını ve toplum yararına kullanımının sağlanması amacıyla mevzuat hazırlanması planlanmış ve bu konuda da öncelik turizmin ağırlıklı olarak geliştirilmesinin amaçlandığı bölgelere verilmiştir (D.P.T., 1973).

Daha önceki planlama dönemlerinde olduğu gibi *Dördüncü Beş yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)* döneminde de turizm sektörünün geliştirilmesinde ve tesis yapımında öncelikli yörelere daha fazla odaklanılmıştır. Bu dönemde kitle turizmi yaygınlaşmaya başladığı için tesislerin kitle turizminin gereksinimlerine uygun yapılması planlanmış, yatırımların hızlandırılması ve fiziksel planlama çalışmalarının istenilen sürede bitirilmesi için Organize Turizm Bölgeleri'nin geliştirilmesine başlanılmıştır. Turizmin geliştirilmesinde önceliğin kamu sektörüne vermesine, kıyı alanlarında yapılaşmanın önlenmesi için bu alanların sadece kamunun amaçları doğrultusunda kullanımına izin verilmesi karşın, bu plan döneminde konaklama kapasitesinin artırılması için özel sektör ve yabancı sermaye yatırım yapmaya özendirilmiştir. Bu durum sonraki yıllarda kamunun etkisinin gittikçe azalmasına ve kamunun özellikle çevresel konularda özel sektörün menfaatleri doğrultusunda kararlar almasına neden olmuştur (D.P.T., 1979).⁹

1980 sonrası süreçte Türkiye'de liberalizasyon dönemi ile birlikte politik, ekonomik ve sosyal değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu süreçte liberal ekonomi politikalarını uygulamaya başlayan siyasi iktidarların temel felsefesi sanayileşme yerine döviz kazanma biçiminde şekillendiği için, turizm sektörü de bu rüzgârdan etkilenmiş ve devletin verdiği teşvikler açısından en önde gelen sektörlerden birisi haline gelmiştir. Bu dönemde bir yandan özel sektöre olan teşvikler artarken diğer yandan üstyapı tesisleri özelleştirme yoluyla özel sektöre devredilmiştir (Soyak, 2009). Ayrıca ekonomideki neoliberal politikaların sonucu olarak, 1982 yılında 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nu çıkarılmış, kitle turizminin artması için turizm bölgeleri ve

başlayan kontrolsüz ve düzensiz yapılaşma sonraki yıllarda da devam etmiş ve o dönemin yasalara aykırı ve piyasa çıkarlarını gözetken turizm politikalarının olumsuz sonuçları turizmin büyümesi pahasına görmezden gelinmiştir.

⁸ Türkiye'deki turizm gelişim planlamalarının öncülerinden birisi Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi'dir. Proje, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı tarafından 1974 yılında geliştirilmeye başlanmış ve İmar İskân Bakanlığı tarafından 1977 tarihinde onaylanmış ve yasal hale gelmiştir.

⁹ Bu dönemlerde yabancı şirketler turizm planlaması konularına da el atmış, yolsuzluk iddiaları ile gündemde olan Litton şirketinin "Küçük Menderes Havzası Turistik Yerleşme Ön Planlaması" buna bir örnek teşkil etmektedir. Lakin yabancı şirketlerin büyük ölçekte kar transferlerinin devam ettiği müddetçe Türkiye'nin kar sağlama potansiyeli önemli ölçüde azalmaktadır. Kısacası ipleri yabancı sermayenin eline vermenin ülkeye döviz sağlayacağını düşünmek oldukça hatalıdır (Ekzen, 1974).

merkezleri belirlenmiş ve bu bölgelere teşvik kredileri, vergi indirimi, yatırım kolaylığı ve arsa tahsis gibi büyük oranda devlet desteği sağlanmıştır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (1985-1989) esas hedefini toplumun refah düzeyinin artırılması, üretimde kaynak kullanımının mal kıtlığına yol açmayacak şekilde iç ve dış rekabet koşullarının da dikkate alınarak belirlenmesi oluşturmaktadır. Dünyada çapında doğal kaynak kullanımı ve çevre koruma konularına artan ilgi kendini Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında da göstermiştir (D.P.T., 1985). Bu kalkınma planında çevre sorunları ilk kez hem kirliliğin azaltılması hem de kaynakların gelecek nesillerin de kullanabilmesi için korunması anlamında ele alınmıştır. Turizm alanında yapılan planlarda sınırlı da olsa doğal ekolojik dengenin korunmasına ve toplumun fiziki turizm planlarına katılmasına vurgu yapılmaktadır. Hem doğal dengenin korunması hem de toplum katılımı politik ekoloji görüşün de savunduğu ilkeler arasındadır. Çevresel ve kültürel kaynakların turistik faaliyetler için kullanımında koruma ve turizm geliştirme stratejileri arasında bütünleşme ve uyumun sağlanması da planlar arasında bulunmaktadır. Bununla birlikte planlarda doğanın korunmasına yönelik kararlar alınmasına karşın, devletin özel sektöre sağladığı destekler ve teşvikler sayesinde özellikle kıyı bölgelerinde plansız yapılaşma hızla artmış ve alt yapının yetersizliğinden dolayı kirlilik ve çevre sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır¹⁰. Ayrıca bu dönemin sihirli kavramlarından birisi “büyüme” olduğu için turizm, ekonomik büyümenin önemli bir aracı olarak kabul edilmiştir. Dolayısı ile turizm, ülkenin büyümesini dışa açılarak liberal ekonomiye geçmekte gören devlet yöneticileri tarafından gelir kapısı olarak görülmüş. Hatta kültür ve turizmin en üst makamında oturan devlet bakanı bile büyüme pahasına doğanın tahrip edilmesini veya çevresel kirliliği normalleştirerek meşrulaştırma çabası içine girmiştir¹¹. Bir taraftan planlarda doğanın korunmasına yönelik kararlar alırken diğer taraftan devlet bakanı seviyesinde çevresel tahribatı meşru gösterme çabası çelişki oluşturmaktadır. Sonuç itibari ile her ne kadar korumaya dair kararlar alınsa da genellikle politika yapımcıların söylemlerinin, ideolojilerinin ve kararlarının daha belirleyici olması çevre üzerindeki politik hegemonyayı ve ekolojik tahribatın faillerini görmek açısından önemlidir, dolayısı ile bu durum turizm planlarını politik ekolojinin eleştirel yaklaşımı ile okumanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) döneminde kitle turizmi dışında kalan su, av, kış sporları, sağlık, kongre, gençlik, üçüncü yaş turizmi gibi turizm türlerini cazip kılacak teşvik politikalarının geliştirilmesinin ve hizmet personelinin eğitimi, bilgi ve becerilerinin artırılmasının ve doğal, kültürel mirasın korunarak turizm faaliyet ve yatırımlarının planlanmasının önemi vurgulanmıştır. Kitle turizminde yabancı şirketlere bağımlılığı azaltmak için yerli tur operatörlerinin charter (dolmuş uçak) taşımacılığı konusunda teşvik edilmesi planlar arasında yer almıştır. Konaklama tesisi işletmeciliği alanında küçük işletmelerin ve aile pansiyonlarının teşvik edilmesi gerçekleşmesi beklenen unsurlardan biridir (D.P.T., 1990).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) çerçevesinde hem turistlerin hem de yerel halkın sektörden beklentilerinin karşılanması ve doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması turizm planlarının temel amaçları arasındadır. Aynı zamanda hizmet kalitesinin yükseltilmesi amacıyla sertifikasyon sistemine geçilmesi planlanmaktadır (D.P.T., 1996). Fakat planlarda turizm sektörünün ekonomik faydaları ile birlikte çevresel ve sosyal sorunlara çözüm bulunması konusu vurgulanmasına karşın gerek doğanın gerekse kültürel mirasın üzerindeki baskının arttığına yönelik örneklerin olması¹², turizm alanında ekonomik faydanın öncelikli olduğunu göstermektedir.

¹⁰ 18 Nisan 1989 tarihli Tan Gazetesi, yaşanan bu çevresel bozulmayı Marmaris örneğinde “*Turizm, politikaya kurban edildi*” haberi ile vermiş ve sokaklarda, kıyılarda, sahillerde oluşan kirliliği gündeme taşımıştır. Marmaris’in bu durumu diğer planlama döneminde olduğu gibi Beşinci Kalkınma Planında önemle vurgulanan çevrenin korunması düşüncesinin teoride kaldığını ve uygulamada bunun gerçekleşmediğini göstermesi açısından önemlidir (Tan Gazetesi, 1989).

¹¹ Bunun örneğini 30 Ekim 1984 tarihinde Hürriyet gazetesinde yer alan bir haberde görebiliriz. Haberde dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Mükerrrem Taşçıoğlu’nun “*Çevre kirliliğini düşünmek bizim için lükstür*” ifadesine yer verilmiştir. Bakan, çevre kirliliğini düşünmeyi hamalın boynuna kravat takmaya benzetmiş ve “birazda hava kirlensin, çevre kirlensin” ifadesini kullanmıştır (Hürriyet, 1984). Bu durum o dönem itibari ile çevrenin ve doğanın politik olarak nasıl inşa edildiğini ve çevresel konuların devlet tarafından dikkate alınmadığını göstermesi bakımından oldukça düşündürücüdür. Bu politik düşüncenin bir yansıması olarak gerek yerel gerekse kamu kurumlarının yöneticileri turizm adlı olgu ile ekonomik olarak büyüyeceğine inandıkları için, ülkenin en nadide kıyılarının birbirine benzeyen otel blokları ile dolmasına, doğal güzelliklerle inatlaşarcasına plansız yapılaşmaya ve hava, su ve çevresel kirliliğe izin verilmiştir.

¹² 13 Mart 1998 Hürriyet gazetesi haberine göre İstanbul’da Kız Kulesi’nin sivil toplum kuruluşlarının tepkisine rağmen özel sektöre devredilmesi ve restorasyonun yapılacağı tartışıldığını görüyoruz. Bu da aslında koruma düşüncesi yerine neoliberal politikaların egemen olduğunu göstermektedir. Burada Kız Kulesi’nin özelleştirilerek turistlerin kullanımına verilmesinin çevresel etkileri tartışılrsa da tarihi mirasın yoğun bir şekilde ziyaretçi almasının Kız Kulesi üzerine ne gibi olumsuz etkilerinin olacağı ve turist kapasitesi konuları göz ardı edilmiştir (Hürriyet, 1998). Bir diğer haberde ise Kuşadası’nda turizmin aşırı betonlaşması verilmektedir. Haber içeriğinde turizm alanında en büyük sorunlardan biri olan betonlaşma sorununun bölge turizmi için ne kadar tehlikeli olduğunu görmekteyiz. Haberde çok fazla otel olmasının bölge turizminin gelişmesi anlamına gelmediğine aksine beton yapıların artmasının

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) dönemi turizm planlamasının ana amacı kendi kaynaklarını yaratabilen, kriz dönemlerinde de etkili bir şekilde krizi yönetebilen bir sektör oluşturmaktır. Turizm açısından öncelikli bölgelerde yerel yönetim ve yerel toplumun turizm ile ilgili alınacak kararlara katılımının sağlanması konusuna da önem verilmektedir. Turizm alanında yeni taleplerin oluşmasından dolayı KOBİ (Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler) statüsünde küçük işletmelerin gelişimine öncelik verilmesinin önemi vurgulanmıştır. Turizm sektöründe alan planlama çalışmalarının yapımı, onama sürecini ve yetki konusunu kapsayan yasal düzenlemenin yapılması da planlar arasındadır. Çevresel anlamda turizme yapılan tüm yatırımlarının doğal, kültürel ve sosyal çevreyi koruma ve geliştirme yaklaşımı içerisinde olmasına önem verileceği vurgulanmış ve Milli Park ve korunan alanlarda eko turizmin geliştirilmesi planlanmıştır (D.P.T., 2001). Aynı zamanda Sekizinci Kalkınma Planı döneminde Kültür Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı birleştirilmiştir.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (2007-2013) ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda bütüncül bir yaklaşım ve insan odaklı yönetim anlayışı hâkimdir. Yedi yıllık bir süreyi kapsayan bu kalkınma planında esas politikalar: mevcut kapasitenin kullanımı, doluluk oranlarının artırılması, sürdürülebilir turizm, turist başına düşen gelirin artırılması, katma değeri yüksek hizmetlerin sağlanması. Doğal çevrenin ve kültürel mirasın korunmasının da önemi ve turizm gibi çevreye duyarlı alanlarda koruma-kullanma dengesinin gözetilmesinin önemi vurgulanmıştır. Kapasitede hızlı artış nedeniyle pazarlama ve tanıtım konusunda reform yapılmasının gerektiğinden önemle bahsedilmiştir. Kamunun turizm tanıtımı, pazarlama, altyapı, eğitim ve çevresel konularda görevlerinin de yeniden tanımlanacağına altı çizilmiştir. Sürdürülebilir turizm kapsamında 2008 yılında çevreye duyarlı turistik tesislerin standartları belirlenerek belgelendirme çalışmalarına başlanmıştır (D.P.T., 2007). Aynı zamanda kırsal kalkınma ve gelir adaletinin sağlanması amacı ile turizmin iç bölgelere doğru yaygınlaşması hedeflenmiş ancak bu bölgelerde yeterli alt yapı düzenlemeleri yapılmadan aşırı yapılaşmanın ve yüksek talebin olması turizmden kaynaklanan çevresel bozulmaların kıyılardan iç kesimlere doğru yaygınlaşmasına neden olmuştur.¹³

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018) döneminde de sürdürülebilir turizmin önemine vurgu yapılarak kaliteden ödün verilmemek şartıyla doğal kaynakların koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi temel amaçlar arasında yer almaktadır. Turistik faaliyetlerin daha yoğun olduğu alanlarda sivil toplum kuruluşlarının ve yerel toplumun katılımının artırılması gerektiği vurgulanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014). Çevresel hususlar kapsamında çevre dostu ve sorumlu turizm anlayışından yola çıkılarak sürdürülebilir turizm uygulamalarının gelişimine önem verilerek turizmin hem çevresel hem de sosyo-kültürel anlamda olumsuz etkilerinin azaltılması gerektiği belirtilmektedir. Fakat bir taraftan hazırlanan planlarda, raporlarda, sunumlarda sık sık “sürdürülebilirlik, koruma, doğa dostu, yerel katılım” kavramlarından bahsedilirken, diğer taraftan yanan ormanlık alanların yeniden ağaçlandırılarak korunması yerine, kıyı bölgelerindeki kamu arazilerinin sermaye gruplarına devredilmesi, otellerin ve tatil köylerinin yapılmasına izin verilmesi çelişki oluşturmaktadır¹⁴. Ayrıca turizm akademik çalışmalarında da bu kavramlara yönelik birçok yayın olmasına karşın, doğanın piyasalaşmasının, metalaştırılmasının ve tahrip edilmesinin yeteri kadar ele alınmaması oldukça düşündürücüdür. Turizm için uygun olan fakat imara açık olmayan kıyı bölgelerindeki yeşil alanlarda sık sık orman yangınlarının çıkması, orman yangını sonrası sabotaj şüphesinin dile getirilmesi (Hürriyet, 2007) ve yöneticiler tarafından yanan arazinin imara açılmayacağı ve ağaçlandırılacağı söylenmesine karşın sonraki süreçte bu bölgelerde lüks otellerin inşasına izin verilmesi, Türkiye turizmi üzerindeki politik ilişkilerin nasıl işlediğini ve Türkiye turizminin büyümesi pahasına doğanın nasıl etik olmayan yollarla piyasalaştığını göstermesi bakımından önemlidir.

On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023) döneminde turizme yönelik temel amaç, “turizmin çeşitlendirilerek geliştirilmesi, hizmet kalitesinin artırılması, harcama eğilimi fazla olan ziyaretçi kitlesini ülkeye çekmek ve konaklama süresini artırmak” şeklinde olmuştur. Bu kalkınma planında da turistik faaliyetlerde koruma-kullanma dengesine dikkat çekilmiştir. Uzak doğu ülkeleri başta olmak üzere dünya

turistler için de cazip olmadığına dikkat çekilmiştir. Seyahat motivasyonlarının değişmesiyle insanlar daha çok küçük işletmelerde konaklamaya, yöre halkı ile iç içe olmaya önem vermektedir. Her yere plansız bir şekilde otel yapmak artık dünya çapında vazgeçilen kitle turizmine ve onun olumsuz etkilerine hizmet etmek anlamına gelmektedir (Ntv.com, 2000).

¹³ 12 Nisan 2013 tarihli Sözcü Gazetesinde yayımlanan bir habere göre, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan çevrenin korunması yönünde alınan kararların aksine, Kapadokya bölgesinde turizmle birlikte artan çevresel kirliliğe dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda çarpık yapılaşma ile artan çevresel atıkların ciddi ekolojik sorunlara neden olduğu vurgulanmıştır (Sözcü Gazetesi, 2013).

¹⁴ 2007 yılında Muğla'nın Bodrum ilçesi Güvercinlik Koyu'nda çıkan orman yangını sonrasında dönemin Muğla Orman Bölge Müdürünün “Burası kesinlikle imara açılmayacak, yeniden ağaçlandırılacaktır” şeklinde açıklama yapmış olmasına rağmen ormanlık alanın ağaçlandırılmadığı, sonrasında ise bu bölgede lüks konaklama işletmelerinin inşasına izin verildiği görülmüştür (Turizm Global, 2015).

çapında yüksek pazar konumunda olan ülkelerden turist çekme hedeflenmektedir. On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında özel sektörün finans anlamında öncülüğü ile Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansının kurulması ve her bölgede veya destinasyonda özel planlama birimlerinin oluşturulması hedeflenmiştir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Beş Yıllık Kalkınma Planlarının çoğunda koruma ve kullanma dengesinden bahsedilmesine karşın uygulamada kullanma kısmı ön planda tutulurken koruma kısmı geri planda kalmıştır. Ülkemizin turizm sektörünün çevresel anlamda en büyük sorunlarından birisi de aşırı yapılaşma sorunudur. Kalkınma planlarında kapasite artırmak yerine mevcut kapasitenin etkin ve verimli bir şekilde kullanılması vurgulanırken, Türkiye'nin güney ve batı kıyılarında yeşil ve ormanlık alanlar tahrip edilmiş, yerini ise birbirine benzer, estetikten yoksun ve doğa ile uyumsuz beton yığınları almaya başlamıştır. Hatta doğal SİT statüsünde olan kıyı bölgelerindeki ormanlık alanların koruma statüleri değiştirilmek suretiyle turistik tesislerin inşasının yolu açılmaktadır¹⁵. Türkiye'de 2021 yılının Haziran ayında on yedi ilde çıkan orman yangınları devam ederken Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren kıyı ve orman alanlarında yapılaşma tasarrufunun Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkisine bırakılması kararı, kamuoyunda bu konudaki endişelerin artmasına neden olmuştur. Mevzuattaki söz konusu değişiklik, bir taraftan halkın kıyıları ücretsiz olarak kullanmasını zorlaştırırken diğer taraftan yer, mevki ve sınırları yetkili makamlarca tespit edilecek orman arazileri "kamu yararı" kapsamında turizmcilerin kullanımına imkân tanımaktadır. Madalyonun diğer yüzüne baktığımızda ise orman içlerine inşa edilen turistik tesislerin yangın riskiyle karşı karşıya olduğunu da görebiliriz. Orman yangınlarına turistik tesislerin de neden olabileceğini unutmamak gerekir. Bu süreç, zaten sınırları aşmış olan çevresel krizin bu tür yapılaşmayla daha da derinleşebileceği endişelerini beraberinde getirmektedir. Burada, doğanın herkes için olduğunu ve bu felaketlerin sonuçlarından sınıf farkı olmaksızın kaçınılamayacağını da unutmamak gerekmektedir. Doğanın bu şekilde hoyratça kullanımına kitle turizminin ve otellerin neden olduğu çevresel sorunlar da eklendiğinde kısa vadede gelir gelmesine neden olsa da bu gelirin doğaya verilecek zarar karşısında bir değeri olmayacağını anlaşılmıştır. Bu durum kalkınma planlarında benimsenen "sürdürülebilirlik" anlayışı ile de uyuşmamaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Literatürde de vurgulandığı gibi bir bölgede turizm faaliyetlerinin başarılı olması için yerel halkın tam desteği gerekmektedir. Lakin gelişmekte olan ülkelerde halkın tam desteği demek sadece bölgenin seçkin sınıfının turizmi desteklemesi (Tosun ve Jenkins, 1998) anlamına gelir ki bu da sürdürülebilir kalkınmanın ve sürdürülebilir turizmin gerçek hedefleri ile uyuşmamaktadır. Bu anlamda toplum desteğinin sağlanması temelinde sorunlu görünmektedir. Oysaki bu çalışmada incelenen beş yıllık kalkınma planlarının çoğunda toplum desteği, yerel halkın görüşleri, koruma ve kullanma dengesi, sürdürülebilirlik gibi yaklaşımlara dikkat edilmesi ve uyulması gerektiği sürekli geçmektedir. Fakat koruma altına alınmış milli park statüsünde olan koyların, körfezlerin turizm tesisleri ile doldurulması, doğanın piyasalaştırılarak kıyılarda turizm yatırımlarına izin verilmesi ve hatta kıyıları yetmediği gibi iç kesimlerdeki doğal alanların doğa turizmi veya eko turizm gibi doğal ve kültürel mirası koruma düşüncesiyle ortaya çıkan turizm faaliyetlerine açılması ve bu alanları da piyasa ilişkilerine açmak için kamu kurumlarının ve akademisyenlerin desteğiyle projelerin yapılması¹⁶, daha fazla çevresel sorunlara neden olacak uygulamaların akademik yayınlarla yaygınlaştırılması¹⁷, yapılan planlara, yasalara, koruma ilkelerine rağmen doğanın tahrip edilmeye devam edilmesi¹⁸, beş yıllık kalkınma planlarında sürekli vurgulanan sürdürülebilirlik ilkeleri veya koruma/kullanma dengesi ile çelişmektedir. Dolayısı ile bu çalışma yaşadığımız coğrafyayı, doğayı, doğal dengeyi korumak ve gelecek nesillere yaşanabilir bir doğal ortam bırakabilmek için turizm bağlamında alınan politik kararların sorgulanması ve tartışılması gerektiğinden yola çıkarak, doğa koruma düşüncesinin sadece planlarda ve yazıda kalmaması ve

¹⁵ Antalya'nın Kaş ilçesindeki Çukurbağ bölgesinin doğal SİT statüsü değiştirilerek 'Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı' olarak tescil edilmiştir. Yapılan statü değişikliği ile Çukurbağ Yarımadası'nda konut ve turistik tesisler inşa edilebilecek, sanayi tesisleri ve madencilik faaliyetleri yapılabilecektir (Turizm Güncel, 2019).

¹⁶ Orman Genel Müdürlüğüne yürütülmekte olan Akdeniz Entegre Orman Yönetimi Projesi kapsamında Eko Turizm Eylem Planı eğitimi hakkında bakınız: Akdeniz Entegre Orman Yönetimi Projesi Eko Turizm Eylem Planı, muglaobm.ogm.gov.tr.

¹⁷ Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın raporlarına ve uzmanların görüşüne göre, Salda Gölü'ne girilmesinin yasaklanması ve koruma alanı olduğu için yapılaşmaya izin verilmemesi gerektiği vurgulanmasına rağmen (ekolojibirligi.org, 2021), sağlam temele oturtmadan ve diğer coğrafi şartları hesaba katmadan gölde rüzgâr sörfünün yapılması (Yıldız, 2021), Salda Gölü çevresinde alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi ve daha fazla konaklama tesisinin inşa edilmesi gerektiği konularında akademik çalışmaların yapılması ciddi bir çelişki oluşturmaktadır.

¹⁸ Bilimsel raporlara ve kamuoyunun tepkisine rağmen Salda Gölü çevresindeki tahribatın devam etmesi (ekolojibirligi.org, 2021), Marmaris Milli Parkının sınırları içinde ve koruma alanında olmasına rağmen, Muğla Valiliğinin "Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) gerekli değildir" raporu verilerek Marmaris'in Kızılkum mevkiinde otel, devre mülk, marina ve AVM projesine izin verilmesi (Saymaz, 2021) doğaya yapılan tahribatın devam ettiğine örnek verilebilir.

uygulamalarda da bu yaklaşımların somut örneklerin artırılması ve piyasanın çıkarları yerine hak temelli yaklaşımların benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Bu çalışmanın bulguları incelendiğinde, kalkınma planlarında sürdürülebilir turizme, doğanın koruma-kullanma dengesine vurgu yapılırsa da turizmle ilgili çıkan haberlerde bu konuda başarılı olduğumuz söylenemez. Bölge halkının çevresel sorunlardan dolayı endişelenmesinden kaynaklanan “kozmetik çevrecilik” (Douglas, 2014) olarak adlandırılan sürdürülebilirliğin politik ve ekolojik anlamda marjinalleşmiş toplumlarda eşitsizlikleri ve ayrımcılığı maskeleydiği ve ekonomik olarak üst sınıfın amaçlarına hizmet ettiği yönünde eleştiriler mevcuttur. Kısacası bu tür toplumlarda sosyo-ekolojik anlamda sürdürülebilirliğin geliştirilmesinde temel amaç aslında kar elde etmektir (Douglas, 2014). Fakat daha fazla kar elde etme ve sınırsız büyüme düşüncesi doğanın daha fazla piyasalaşmasına ve daha fazla ekolojik problemlere neden olmaktadır. Hatta Çaylı'nın (2020) vurguladığı gibi, ekolojik tahribatın tüm suçunu “insanlık” denilen muğlak kitlenin üstüne atarak, asıl failerin sorumluluklarının dikkatten kaçması sağlanmaktadır.

Bu çalışmada, bir araştırma alanı olarak çevrenin, toplumsal anlamı ile ekolojinin ve daha kavramsal boyutu ile doğanın (Erensü, vd., 2016) korunması konusunda geçmiş yıllarda sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde önemli aşamalar katıldığı ama sürdürülebilirlik yaklaşımının doğanın piyasalaşması ve tahrip edilmesi noktasında yetersiz kaldığı ve turizm ile çevre ilişkisi konusuna diğer eleştirel yaklaşımlardan birisi olan politik ekoloji yaklaşımı ile değerlendirmenin daha uygun olacağı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmanın yazarları Türkiye turizminin gelişimine karşı değildir, ancak turizmin sınırsız büyümesi adına doğanın tahrip edilmesinin, ekosistemin dengesinin, bütünlüğünün ve düzeninin göz ardı edilmesinin, korunması gereken doğal alanları korumak yerine piyasa ilişkilerine açan uygulamaların ve alınan yanlış kararlar sonucunda ortaya çıkacak çevresel felaketlerin gelecekte telafisi mümkün olmayan sonuçlara neden olabileceğini unutmamak gerekir. Dolayısı ile bu çalışmanın, konuyla ilgili önceki araştırmaların sınırlı sayıda olduğu göz önünde bulundurulduğunda alan yazına katkı sunacağını ve ileride yapılacak akademik araştırmalara farklı bir bakış açısı getireceğini düşünüyoruz.

Not: Makalenin tüm yazarlarının makale sürecine verdikleri katkı eşittir. Yazarların bildirmesi gereken herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akoğlu, T. (1966), Türkiye Turizminde Fiziki Planlama Zorunluluğu. *Mimarlık Dergisi*, 08 (34), 9-11
- Arı, Y. (2017). Çevresel determinizmden politik ekolojiye: Son 100 yılda Dünya’da ve Türkiye’de insan-çevre coğrafyasındaki yaklaşımlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 1-34.
- Blaikie, P. (1999). A review of political ecology. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, 43(1), 131-147.
- Bookchin, M. (2015). *Özgürlüğün Ekolojisi*. (Çev. M. K. Çoşkun). İstanbul: Sümer Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1991)
- Bryant, R. L. (1992). Political ecology: an emerging research agenda in Third-World studies. *Political geography*, 11(1), 12-36.
- Cole, S. (2012). A political ecology of water equity and tourism: A case study from Bali. *Annals of tourism Research*, 39(2), 1221-1241.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019). On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. [Online] (www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf)
- Çakır, M., Gümüşçü, O. ve Taş, B. (2020). Politik Ekoloji. *Coğrafya Dergisi*, 41, 241-254.
- Çaylı, E. (2020). *İklimin Estetiği, Antroposen Sanatı ve Mimarlığı Üzerine Denemeler*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Çoban, A. (2012). Ekolojik Tartışmalar Bakımından Marx’ın Düşüncesinin Değeri. *Kurtuluş* 2, 93-104.
- Çoban, A. (2018). Kent ve Ekoloji. Katılımcı, Kamucu, Halkçı Yerel Yönetim Sempozyumu Kitabı.
- Çoban, A., Özlüer, F. ve Erensü, S. (2015). Türkiye’de Doğanın Neoliberalleştirilmesi ve Bu Sürece Karşı Mücadeleler, İçinde A. Çoban (Edt.). *Yerel Yönetim Kent ve Ekoloji*, ss. 399-456. Ankara: İmge Kitabevi,
- D.P.T. (1963). “Birinci Beş yıllık Kalkınma Planı”. [Online] (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/)

- D.P.T. (1968). “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”. [Online] (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/)
- D.P.T. (1973). “Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı”. [Online] (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/)
- D.P.T. (1979). “Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı”. [Online] (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/)
- D.P.T. (1985). “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”. [Online] (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/)
- D.P.T. (1990). “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı”. [Online] (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/)
- D.P.T. (1996). “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”. [Online] (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/)
- D.P.T. (2001). “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”. [Online] (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/)
- D.P.T. (2007). “Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı”. [Online] (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/)
- Douglas, J. A. (2014). What's political ecology got to do with tourism?. *Tourism Geographies*, 16(1), 8-13.
- Ekinci, O. (1988). Turizm Yapılaşmasında Doğal ve Kültürel Çevrelerimiz, *Mimarlık Dergisi*, 5, 65-67
- ekolojibirligi.org (2021). Salda Gölü’nde Korkutan Manzara: 30 Metre Çekildi, Göl Kıyısında Adacıklar Ortaya Çıktı. (<https://ekolojibirligi.org/salda-golunde-korkutan-manzara-30-metre-cekildi-gol-kiyisinda-adaciklar-ortaya-cikti/>) [Erişim Tarihi: 30.01.2022]
- ekolojibirligi.org (2021). Valiliğin, Salda Gölü’ne İlişkin ‘Zarar Görme İhtimali Yüksek’ Raporu Ortaya Çıktı. (<https://ekolojibirligi.org/valiligin-salda-golune-iliskin-zarar-gorme-ihhtimali-yuksekk-raporu-ortaya-cikti/>) [Erişim Tarihi: 30.01.2022]
- Ekzen, N. (1974). Turizm Ne Getirdi?, *Mimarlık Dergisi*, 9(10), 3-8.
- Erensü, S., Evren, E. ve Aksu, C. (2016). Giriş: Yeğın Sular Daim Engine Akar. İçinde C. Aksu, S. Erensü ve E. Evren (Edt.). *Sudan Sebepler Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Frase, P. (2018). *Dört Gelecek Kapitalizmden Sonra Hayat*. (Çev. A. E. Pilgir) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 2016)
- Harvey, D. (2015). *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*. (Çev. E. Soğancılar). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 2014)
- Hürriyet, (2007). Güvercinlik yangınında sabotaj iddiası. [Online] <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/guvercinlik-yanigininda-sabotaj-iddiasi-6903405> [Erişim Tarihi: 10.10.2021]
- Hürriyet, (1984). Çevre Kirliliğini Düşünmek Bizim İçin Lükstür. [Online] www.gecmisgazete.com/haber/-cevre-kirliligini-dusunmek-bizim-icin-lukstur- [Erişim Tarihi: 10.10.2021]
- Hürriyet, (1998). Kız Kulesi’nde Beş Çayı. [Online] <http://www.gecmisgazete.com/haber/kiz-kulesi-nde-bes-cayi> [Erişim Tarihi: 10.10.2021]
- Inskeep, E. (1988). Tourism planning: An emerging specialization. *Journal of the American Planning Association*, 54(3), 360-372.
- Kalkınma Bakanlığı, (2014). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı. [Online] www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/ [Erişim Tarihi: 11.10.2021]
- Kervankıran, İ. (2015). Contribution of the Five-Year Development Plans to Tourism in Turkey, *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(2), 587-610.
- Kervankıran, İ., Sert Eteman, F. ve Çuhadar, M. (2018). Türkiye’de iç turizm hareketlerinin sosyal ağ analizi ile incelenmesi, *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 28-49.
- Kervankıran, İ. ve Sert Eteman, F. (2020). Turizm ve Bölgesel Gelişme: Türkiye’de İllerin Turizm Gelişmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(2), 125-140. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd/issue/58525/762344>
- Keul, A. (2016). A fragmented shore: class politics and the Connecticut beaches. İçinde S. Nepal ve J. Saarinen (Edt.), *Political Ecology and Tourism* (pp. 111-122). London/New York: Routledge.

- Maguigad, V., King, D. ve Cottrell, A. (2015). Political ecology approach to island tourism planning and climate change adaptation: a methodological exploration. *Urban Island Studies*, 1, 133-151.
- Mathis, A. ve Rose, J. (2016). Balancing tourism, conservation, and development: a political ecology of ecotourism on the Galapagos Islands. *Journal of Ecotourism*, 15(1), 64-77.
- Morin, E. (2021). *Yolumuzu Değiştirelim Koronavirüsün Öğrettikleri*. (Çev. M. Erşen). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 2020)
- Mostafanezhad, M., Norum, R., Shelton, E. J., Thompson-Carr, A. (2016). Introduction. İçinde M. Mostafanezhad, R. Norum, E. J. Shelton, A. Thompson-Carr (Edt.), *Political ecology of tourism: Community, power and the environment* (ss. 25-30). London/New York: Routledge.
- Nepal, S. ve Saarinen, J. (2016). Conclusions: towards a political ecology of tourism – key issues and research prospects. İçinde S. Nepal ve J. Saarinen (Edt.), *Political Ecology and Tourism* (ss. 253-264). London/New York: Routledge.
- Neumann, R. P. (2009). Political ecology: theorizing scale. *Progress in human geography*, 33(3), 398-406.
- ntv.com, (2000). Kuşadası'nı Betonlaşma Bitirdi. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/24945.asp> [Erişim Tarihi: 11.10.2021]
- Nygren, A. ve Rikoon, S. (2008). Political ecology revisited: Integration of politics and ecology does matter. *Society and Natural Resources*, 21(9), 767-782.
- Offen, K. H. (2004). Historical political ecology: an introduction. *Historical geography*, 32, 19-42.
- Orman Genel Müdürlüğü, (2019). Akdeniz Entegre Orman Yönet. Pro. Ekoturizm Ey. Planı. [Online] <https://muglaobm.ogm.gov.tr/SitePages/OGM/OGMHaberler.aspx?List=2f7b47db%2D125a%2D490a%2D968e%2Da27d734ac613&ID=929&Web=54fec162%2D409b%2D4330%2Dabb4%2D48f569950b9> [Erişim Tarihi: 28.01.2022]
- Özbay, H. (1988). Turizm Kıyıları ve Mimarlık, *Mimarlık Dergisi*, 05, 42.
- Özberk, N. (2017). Politik Ekolojide Doğa-Toplum Diyalektik Birliğine Kuramsal Bir Bakış: Toplumsal Doğa ve Doğanın Kapitalist Üretimi Tezi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 71-98.
- Özer, M. A. (2001). Derin Ekoloji. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 10(4), 61-79.
- Özgür, B. (2021). Paramount yazışmaları ve Bodrum'daki otel derebeyliği. <https://www.birgun.net/haber/paramount-yazismalari-ve-bodrum-daki-otel-derebeyligi-365918?s=09> [Erişim Tarihi: 08.01.2022]
- Öztürk, L. (2007). *Sürdürülebilir Kalkınma*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Paulson, S., Gezon, L. L. ve Watts, M. (2003). Locating the political in political ecology: An introduction. *Human organization*, 62(3), 205-217.
- Peet, R. ve Watts, M. (2004). Liberating political ecology. İçinde R. Peets ve M Watts (Edt.), *Liberation ecologies: environment, development, social movements* (ss. 3-43). London/New York: Routledge.
- Purkis, S. (2020). *Yeşil Ekonominin Ekoloji Politikası: Doğanın Çılgılığı*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Radkau, J. (2017). *Doğa ve İktidar*. (Çev. N. Güder), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, (Orijinal yayın tarihi, 2000).
- Robbins, P. (2011). *Political ecology: A critical introduction*. Oxford: John Wiley & Sons.
- Roberts, J. (2020). Political ecology. *Cambridge Encyclopedia of Anthropology*. [Online] <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/political-ecology> [Erişim Tarihi: 10.10.2021]
- Roussopoulos, D. (2017). *Politik ekoloji: İklim krizi ve yeni toplumsal gündem*. (Çev. F. D. Elhüseyini). İstanbul: Sümer Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1993).
- Saymaz, İ. (2021). Dağda yangını söndürürken, yamaçtaki koya 'ÇED Gerekli değildir' raporu vermişler <https://halktv.com.tr/makale/dagda-yangini-sondururken-yamaçtaki-koya-ced-gerekli-degildir-raporu-vermisler-650572> [Erişim Tarihi: 10.10.2021]

- Schubert J. (2005). *Political Ecology in Development Research. An Introductory Overview and Annotated Bibliography*. Bern, Switzerland: NCCR North-South
- Shanklin, C. W. (1993). Ecology age: Implications for the hospitality and tourism industry. *Hospitality Research Journal*, 17(1), 219-229.
- Soyak, A. (2009). *Türkiye'ye Yönelik Yabancı Turizmin İktisadi Etkileri*. İstanbul: Derin Yayınları
- Sözcü Gazetesi, (2013). Ürgüp'te Çevre Katliamı, (www.sozcu.com.tr/2013/gundem/urgupte-cevre-katliami-267768/, Erişim Tarihi: 13.10.2021)
- Stonich, S. C. (1998). Political ecology of tourism. *Annals of tourism research*, 25(1), 25-54.
- Tan Gazetesi, (1989). Turizm Politikaya Kurban Edildi, (<http://www.gecmisgazete.com/haber/yazik-bu-memlekete-10768/>, Erişim Tarihi: 13.10.2021)
- Tekeli, İ. (2017). *Sürdürülebilir Toplum ve Yapılı Çevre*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Thornton, T. F. ve Wanasuk, P. (2016). Indigenous tourism as a sustainable social-environmental enterprise. İçinde S. Nepal ve J. Saarinen (Edt.), *Political Ecology and Tourism* (ss. 21-38). London/New York: Routledge.
- Tosun, C. ve Jenkins, C. L. (1998). The evolution of tourism planning in Third-World countries: a critique. *Progress in Tourism and Hospitality Research*, 4(2), 101-114.
- Tuncel, V. (2019). Kalkınma planlarının turizm politikaları perspektifinde değerlendirilmesi. *Tourism and Recreation*, 1(2), 58-66.
- Turizm Global, (2015). Bodrum'da 'Ağaçlandırılacak' Denilen Alanlara Otel İnşa Edildi. [Online] <https://www.turizmglobal.com/bodrumda-agaclandirilacak-denilen-alanlara-otel-insa-edildi/> [Erişim Tarihi: 10.10.2021]
- Turizm Güncel, (2019). Kaş'ın Çukurbağ bölgesinde betonlaşma tehlikesi, www.turizmguncel.com/makale/kasin-cukurbag-bolgesinde-betonlasma-tehlikesi [Erişim Tarihi: 5.09.2021]
- Vayda, A. P. ve Walters, B. B. (1999). Against political ecology. *Human ecology*, 27(1), 167-179.
- Vidon, E. S. (2016). The call of the wild: Power and ideology in the Adirondack Park. İçinde S. Nepal ve J. Saarinen (Edt.), *Political Ecology and Tourism*. London/New York: Routledge.
- Yıldız, S. (2021). Macera Turizmi: Salda Gölünün Rüzgâr Sörfü Potansiyelinin Analizi, *ASEAD*, 8(3), 593-610.
- Yücel, A. (1966). Turizm ve Fiziki Çevresi, *Mimarlık Dergisi*, 8(34), 22-23.